MACIEJ SZPUNAR
FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA
Az ismertetés napja: 2015. július 16.[1]

C-74/14. sz. ügy

„Eturas” UAB
„Freshtravel” UAB
„Neoturas” UAB
„AAA Wrislit” UAB
„Visveta” UAB
„Baltic Clipper” UAB
„Guliverio kelionės” UAB
„Baltic Tours Vilnius” UAB
„Kelionių laikas” UAB
„Vestekspress” UAB
„Daigera” UAB
„Ferona” UAB
„Kelionių akademija” UAB
„Travelonline Baltics” UAB
„Kelionių gurmanai” UAB
„Litamicus” UAB
„Megaturas” UAB
„TopTravel” UAB
„Zigzag Travel” UAB
„ZIP Travel” UAB
kontra
Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba

(a Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas [Litvánia] által benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem)

„Verseny — EUMSZ 101. cikk, (1) bekezdés — Az összehangolt magatartás alkotóelemei — Közös számítógépes foglalási rendszert használó utazási irodák — Az online foglalásoknál elérhető kedvezmény legmagasabb mértékének korlátozása — A rendszer fenntartójának e korlátozást bejelentő üzenete — Összehangolás — Okozati összefüggés az összehangolás és a piaci magatartás között — Bizonyítási teher — Az ártatlanság vélelme”

I – **Bevezetés**

1. Az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése szerinti „összehangolt magatartás” egyik gyakran idézett elemzésében a főtanácsnokként eljáró Vesterdorf bíró a következőket írta: „úgy hiszem, hogy a probléma leszűkíthető egyetlen kérdésre: mikor követnek el jogsértést?”[2].

1 — Eredeti nyelv: angol.

2 — Lásd: a Rhône-Poulenc kontra Bizottság ügyre vonatkozó főtanácsnoki indítvány (T-1/89, EU:T:1991:38, 939. pont).

2. A Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (litván legfelsőbb közigazgatási bíróság) hasonló kérdést tesz fel az illetékes nemzeti hatóság által hozott határozat érvényességének megkérdőjelezésével összefüggésben, megállapítva, hogy számos utazási iroda összehangolta az ügyfeleikre alkalmazandó kedvezmények mértékét.

3. Az ügy eredeti jellege abban a tényben rejlik, hogy az összehangolás bizonyítéka alapvetően egy harmadik félnek, az érintett utazási irodák által használt internetes foglalási rendszer tulajdonosának és fenntartójának ügyleteire vonatkozik, aki műszaki korlátozást vezetett be a kedvezmény mértékére, és üzenetet küldött e korlátozás bejelentéséről. A kérdést előterjesztő bíróság kétségeit fejezi ki a tekintetben, hogy ez a bizonyíték eleget tesz-e az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése megsértésének megállapításához szükséges bizonyítási szintnek.

II – **A tényállás, az eljárás és az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdések**

4. Az „Eturas UAB” az E-TURAS online utazásfoglalási rendszer (a továbbiakban: E-TURAS rendszer) kizárólagos jogosultja és fenntartója.

5. Ezt a rendszert egyetlen fenntartó ellenőrzi, és azon utazási irodák egyéni honlapjaiba illeszthető, amelyek az Eturastól hozzáférési engedélyt szereztek. Az Eturas általános engedélyezési szerződése nem tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek lehetővé tennék a fenntartó számára a rendszert használó utazási irodák által nyújtott szolgáltatások árának módosítását.

6. 2010-ben a Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba (litván nemzeti versenyhatóság; a továbbiakban: Versenytanács) vizsgálatot indított az E-TURAS rendszer egyik felhasználójától kapott információ alapján, amely szerint a szervezett utazásokat értékesítő utazási irodák egymás között egyeztették az E-TURAS rendszeren keresztül online utazásokat vásároló fogyasztóknak ajánlott kedvezményeket.

7. Ez a vizsgálat megállapította, hogy az állítólagos korlátozást valamennyivel megelőzően az Eturas igazgatója számos utazási irodának elektronikus levelet küldött azt kérve, hogy szavazzanak a kedvezmények mértékének 4%-ról 1–3%-ra való csökkentéséről. Míg az ügy iratai bizonyítékot tartalmaznak arra nézve, hogy az érintett utazási irodák egyike megkapta ezt az elektronikus levelet, arra nincs bizonyíték, hogy más utazási irodák is megkapták-e vagy megválaszolták-e azt.

8. 2009. augusztus 27-én 12 óra 20 perckor az E-TURAS rendszerben bevezettek egy műszaki korlátozást, amely 3%-ra korlátozta az online foglalásokra alkalmazható kedvezményeket.

9. Ezt a következő rendszerüzenet (a továbbiakban: 2009. augusztus 27-i rendszerüzenet) előzte meg, amely ugyanaznap korábban az E-TURAS rendszer „információs mezőjében” jelent meg:

„Az utazási irodák nyilatkozatainak, javaslatainak és kívánságainak […] értékelését követően az egyénileg választható online kedvezményeket 0% és 3% között tesszük lehetővé […]. A 3%-ot meghaladó kedvezményt kínáló utazási irodák esetében a kedvezmény automatikusan […] 3%-ra csökken. […]”

10. Az Eturas igazgatója azt nyilatkozta, hogy a rendszert használó minden utazási irodának küldtek hasonló tájékoztatást.

11. Az egyes ügyfeleknek ajánlható további kedvezmények (például kedvezményes hűségkód) lehetőségét nem korlátozták.

12. A vizsgálat megállapította továbbá, hogy a 2009. augusztus 27. előtt 3%-nál magasabb mértékű kedvezményt alkalmazó utazási irodák többsége ezen időpontot követően 3%-ra csökkentette a kedvezmény mértékét. Számos utazási iroda azonban már 2009. augusztus 27. előtt alacsonyabb mértékű kedvezményt alkalmazott, és azok továbbra is ugyanezt az alacsonyabb mértéket alkalmazták. Más utazási irodák esetében 2009. augusztus 27-ig nem került sor az E-TURAS rendszeren keresztüli szolgáltatásnyújtásra. Más érintett utazási irodák a vizsgált időszakban egyetlen utat sem értékesítettek az E-TURAS rendszeren keresztül.

13. 2012. június 7-i határozatában a Versenytanács megállapította, hogy 2009. augusztus 27. és 2010 márciusának vége között 30 utazási iroda és az Eturas versenyellenes gyakorlatot folytatott az E-TURAS rendszeren keresztüli foglalásokra alkalmazandó kedvezmények tekintetében.

14. A hivatkozott határozat értelmében a jogsértés abban az időpontban kezdődött, amikor az E-TURAS rendszerben megjelent a kedvezmények korlátozására vonatkozó tájékoztatás, és műszaki eszközökkel korlátozták a kedvezmények mértékét. Az utazási irodáknak körültekintő gazdasági szereplőként ettől az időponttól tudniuk kellett az említett korlátozásról.

15. A Versenytanács úgy vélte, hogy a releváns időszakban az E-TURAS rendszert használó utazási irodák, amelyek nem éltek kifogással, felelősségre vonhatók a jogsértésért. Ezek az utazási irodák ésszerűen feltételezhették azt, hogy a rendszer valamennyi felhasználója ugyancsak korlátozni fogja legfeljebb 3%-ra a kedvezményeit. Így tájékoztatták egymást a jövőben általuk alkalmazni kívánt kedvezmények mértékéről, és így közvetetten (beleértett vagy hallgatólagos beleegyezéssel) közös akaratukat fejezték ki a releváns piacon tanúsított magatartásuk tekintetében. Megállapította továbbá, hogy az utazási irodák releváns piacon tanúsított ilyen magatartását összehangolt magatartásként kell kezelni. A Versenytanács megállapította, hogy bár az Eturas nem volt aktív a releváns piacon, szerepet játszott a jogsértés ösztönzésében.

16. A Versenytanács ezért megállapította, hogy az Eturas és az érintett utazási irodák megsértették az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdését és a Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas (a Litván Köztársaság versenytörvénye) 5. cikkét, és bírságokat szabott ki velük szemben. A Versenytanácsot a jogsértéssel összefüggő információval ellátó utazási irodának az engedékenységi program keretében mentességet biztosítottak a bírság alól.

17. Az alapügy felperesei megtámadták a Versenytanács határozatát a Vilniaus apygardos administracinis teismas (vilniusi regionális közigazgatási bíróság) előtt. 2013. április 8-i ítéletével e bíróság részben helyt adott a kereseteknek, és csökkentette a kiszabott bírságokat.

18. Az alapügy felperesei és a Versenytanács fellebbezést terjesztettek a Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (Litvánia legfelsőbb közigazgatási bírósága) elé.

19. Az alapügy felperesei azzal érvelnek, hogy nem vettek részt az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése vagy a nemzeti jog szerinti összehangolt magatartásban. Az érintett utazási irodák azzal érvelnek, hogy a kedvezmények csökkentésére irányuló szándékuk nem nyert bizonyítást, valamint hogy a műszaki korlátozás egyoldalú cselekmény volt az Eturas részéről. A felperesek közül néhányan azzal érvelnek, hogy nem olvasták a rendszerüzenetet. A rendszer csekély jelentősége miatt – az E-TURAS rendszeren keresztül értékesített utazásokból származó bevétel a teljes bevételük töredékét tette ki (például 0,12%-ot, 0,2%-ot vagy 0,0025%-ot) – az utazási irodák nem kísérték szorosan figyelemmel azt. Kifejtik, hogy az online értékesítések során érzékelhető kényelmessége miatt alkalmazták a rendszert, és amiatt, hogy a piacon nem volt egyéb választható információs rendszer, és túl költséges lett volna számukra egy saját rendszer kifejlesztése. Lényegében nem korlátozták a kedvezményeket, mivel az utazási irodák fenntartották az egyes ügyfelekre alkalmazható további hűségkedvezmények lehetőségét.

20. A Versenytanács azzal érvel, hogy az E-TURAS rendszer a felperesek tevékenysége összehangolásának eszközéül szolgált, és szükségtelenné tette a találkozókat, mivel a rendszer alkalmazásának feltételei közvetlen kapcsolat hiányában is lehetővé tették számukra a kedvezmények korlátozására irányuló „akarategyezség” elérését. Az, hogy elmulasztották kifogásolni a kedvezmények korlátozását, hallgatólagos jóváhagyásuknak minősül. Az E-TURAS rendszer egységes feltételek mellett működött, egyszerűen azonosítható volt az utazási irodák nyilvános honlapján, amely az alkalmazandó kedvezményekre vonatkozó információt tartalmazta. Az utazási irodák nem kifogásolták a bevezetett korlátozást, és ezzel egyértelművé tették egymás számára, hogy korlátozott kedvezményeket alkalmaznak, megszüntetve mindenféle bizonytalanságot a kedvezmények mértéke tekintetében. A felpereseknek körültekintőknek és felelőseknek kellett volna lenniük, és nem mellőzhették vagy hagyhatták volna figyelmen kívül a gazdasági tevékenységükben alkalmazott gyakorlatokra vonatkozó tájékoztatásokat.

21. A Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas kétségeit fejezi ki az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének helyes értelmezése tekintetében, és különösen a tekintetben, hogy a hivatkozott rendelkezés alkalmazása szempontjából hogyan oszlik meg a bizonyítási teher.

22. A kérdést előterjesztő bíróság megállapítja, hogy e szempont döntő annak felülvizsgálata szempontjából, hogy a Versenytanács elegendő tényt állapított-e meg azon következtetéséhez, hogy jogsértés történt, és ahhoz, hogy meghatározza azt a pillanatot, amelytől meg kell kezdeni a jogsértés időtartamának számítását. A megtámadott határozat indokolásából kiderül, hogy a Versenytanács főként a 2009. augusztus 27-i rendszerüzenetre támaszkodott a jogsértés megállapítása során. Így a Versenytanács lényegében arra a vélelemre hagyatkozik, hogy a tájékoztatott utazási irodák tudtak a korlátozásról, vagy tudniuk kellett arról.

23. A kérdést előterjesztő bíróság szerint egyrészt helye lehet annak az állításnak, hogy a felperesek versenytársaikkal együtt alkalmazták az E-TURAS rendszert, következésképpen kötelességük volt gondosan eljárni és figyelni a rendszeren keresztül küldött üzeneteket. Néhányan valóban elismerték, hogy tudtak a kedvezmény korlátozásáról, és a gyakorlatban betartották e korlátozást. A versenyjogi jogsértések rejtett magatartás jellegére tekintettel elképzelhető, hogy az ügy valamennyi körülményének figyelembevételével elegendő bizonyítéknak kell tekinteni a rendszerre alapozott bizonyítékot. Másrészt a versenyjogi jogsértések esetében érvényesül az ártatlanság vélelme. A szóban forgó ügyben nincs bizonyíték arra, hogy a felperesek valóban olvasták a rendszerüzenetet, és érzékelték, hogy ez összehangolt versenyellenes cselekményeket jelent az információs rendszerben részt vevők mindegyike részéről.

24. A kérdést előterjesztő bíróság ezért annak megállapítását kéri, hogy a kedvezmények korlátozásáról szóló rendszerüzenet puszta elküldése a szóban forgó ügy körülményei között olyan bizonyítékot jelent-e, amely elegendő annak megállapításához vagy vélelmezéséhez, hogy a rendszerben részt vevő gazdasági szereplők tudtak a rendszerben bevezetett kedvezménykorlátozásról, vagy arról tudniuk kellett, jóllehet néhányuk azzal érvel, hogy nem tudott a kedvezmények korlátozásáról, és néhányan nem változtatták meg az aktuális kedvezmények mértékét, vagy a releváns időszakban egyetlen utazást sem értékesítettek az E-TURAS rendszeren keresztül.

25. Ezzel összefüggésben a Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas a Bírósághoz 2014. február 10-én beérkezett, 2014. január 17-i végzésében a következő kérdések vonatkozásában kért előzetes döntéshozatalt:

„1. Úgy kell-e értelmezni az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdését, hogy olyan helyzetben, amelyben a gazdasági szereplők a jelen ügyben bemutatott típusú közös információs rendszerben vesznek részt, és a versenytanács azt állapítja meg, hogy ezen a rendszeren belül a kedvezmények korlátozásáról szóló rendszerüzenetet küldtek, és a kedvezmény mértékének számítógépes bevitelére technikai korlátozást vezettek be, feltételezhető, hogy a gazdasági szereplők tudtak az elküldött üzenetről, illetve arról szükségképpen tudniuk kellett, és azzal, hogy nem tiltakoztak a

kedvezmények korlátozásával szemben, abba hallgatólagosan beleegyeztek, és ezért felelősségre vonhatók az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése szerinti összehangolt magatartásban való részvételért?

2. Amennyiben az első kérdésre nemleges válasz adandó, milyen tényezőket kell figyelembe venni annak megállapításakor, hogy a közös információs rendszerben részt vevő gazdasági szereplők az alapügyéhez hasonló körülmények között részt vettek-e az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése szerinti összehangolt magatartásban?"

26. A jelen eljárásban írásbeli észrevételeket terjesztett elő az alapügy számos felperese,[3] a litván és az osztrák kormány, valamint a Bizottság. Az alapügy néhány felperese,[4] a Versenytanács, a litván kormány és a Bizottság a 2015. május 7-i tárgyaláson szóbeli előadást tartott.

III – **Értékelés**

A – *Bevezetés*

27. A jelen ügy kivételes lehetőséget kínál a Bíróságnak az összehangolt magatartás fogalmának értelmezésére, elkülönítve a megállapodás vagy a vállalkozások társulásainak döntése kapcsolódó fogalmától.[5]

28. Kiindulópontként emlékeztetek Bíróságunk összehangolt magatartásra vonatkozó ítélkezési gyakorlatára.

29. Az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése értelmében a belső piaccal összeegyeztethetetlen és tilos: minden olyan vállalkozások közötti megállapodás, vállalkozások társulásai által hozott döntés és összehangolt magatartás, amely hatással lehet a tagállamok közötti kereskedelemre, és amelynek célja vagy hatása a belső piacon belüli verseny megakadályozása, korlátozása vagy torzítása.

30. A „megállapodás", a „vállalkozások társulásai által hozott döntés" és az „összehangolt magatartás" kifejezések szubjektív szempontból az összejátszás azonos jellegű formáit jelenítik meg, és csak intenzitásuk, valamint megjelenési formájuk vonatkozásában különböztethetők meg egymástól.[6]

31. A Bíróság számos alkalommal megállapította, hogy az összehangolt magatartás fogalma egyfajta egyeztetést jelent a vállalkozások között, amelyek nem kötnek kifejezetten megállapodást, ám a kockázatokkal teli versenyt tudatosan helyettesítik az egymás közötti gyakorlati együttműködéssel.[7]

3 — Az „AAA Wrislit" UAB, a Visveta UAB, a Baltic Clipper UAB, a Guliverio kelionės UAB, a Baltic Tours Vilnius UAB, a Kelionių laikas UAB, a Vestekspress UAB, a Kelionių akademija UAB, a Travelonline Baltics UAB és a Megaturas UAB.

4 — Az „AAA Wrislit" UAB, a Vestekspress UAB, a Kelionių akademija UAB, a Travelonline Baltics UAB, a Visveta UAB, a Baltic Clipper UAB, a Megaturas UAB és a Keliautojų klubas UAB.

5 — Korábbi hasonló ügyként lásd: T-Mobile Netherlands és társai ítélet (C-8/08, EU:C:2009:343).

6 — Lásd: Bizottság kontra Anic Partecipazioni ítélet (C-49/92 P, EU:C:1999:356, 131. pont).

7 — Lásd: Suiker Unie és társai kontra Bizottság ítélet (40/73–48/73, 50/73, 54/73–56/73, 111/73, 113/73 és 114/73, EU:C:1975:174, 26. pont) és Bizottság kontra Anic Partecipazioni ítélet (C-49/92 P, EU:C:1999:356, 115. pont).

32. Az együttműködés kritériumát illetően a Bíróság megállapította, hogy a Szerződés versenyre vonatkozó rendelkezései azon az elképzelésen alapulnak, hogy minden gazdasági szereplőnek önállóan kell meghatároznia a piacon folytatni kívánt politikáját. Ez az önállósági követelmény tiltja, hogy a gazdasági szereplők közvetlenül vagy közvetve felvegyék egymással a kapcsolatot annak érdekében, hogy valamelyik vállalkozás befolyásolja versenytársai piaci magatartását, vagy felfedje számukra az általa elhatározott vagy tanúsítani kívánt piaci magatartást, ha ennek hatásaként olyan versenyfeltételek lehetnek alkalmazandók, amelyek nem felelnek meg a szóban forgó piacon szokásos feltételeknek. [8]

33. Az állandó ítélkezési gyakorlat értelmében az összehangolt magatartás fogalma a vállalkozások közötti egyeztetésen kívül az ilyen egyeztetést követően folytatott magatartást, valamint az e két tényező közötti okozati összefüggést is magában foglalja. Az ellenkező bizonyításáig – amely az érintett gazdasági szereplők feladata – feltételezni kell, hogy az egyeztetésben részt vevő és a piacon továbbra is tevékeny vállalkozások figyelembe veszik a versenytársaikkal kicserélt információkat a piaci magatartásuk meghatározása érdekében, és ez még inkább így van abban az esetben, ha az összehangolásra rendszeresen és hosszú időn keresztül került sor (a továbbiakban: Anic-vélelem). [9]

34. Az ítélkezési gyakorlatból következtetni lehet arra, hogy az „Anic-vélelem” – azaz az összehangolás és a részt vevő vállalkozások piaci magatartása közötti okozati összefüggés vélelme – alkalmazható lehet a versenytársak közötti egyetlen kapcsolatfelvétel esetén is. [10]

35. Ahogyan azt a Bíróság a T-Mobile Netherlands és társai ügyben megállapította, egyrészt az összehangolás célja, másrészt pedig a piac sajátos körülményei határozzák meg, hogy a versenytársaknak milyen gyakran, milyen időközönként és milyen módon kell kapcsolatba lépniük egymással ahhoz, hogy piaci magatartásukat összehangolják. Ha ugyanis az érintett vállalkozások a piaci magatartásuk nagyszámú jellemzőjére kiterjedő, bonyolult összehangolási rendszer létrehozásával kötnek megállapodást, akkor hosszú időn keresztül rendszeres kapcsolatfelvételre lehet szükségük. Ezzel szemben, ha az összehangolás pontosan körül van írva, és a verseny valamely elkülönült jellemzője vonatkozásában a piaci magatartás egyszeri összeegyeztetésére irányul, akkor egyetlen kapcsolatfelvétel is elegendő lehet ahhoz, hogy megvalósuljon az érintett vállalkozások által elérni kívánt versenyellenes cél. [11]

36. Ezenkívül a versenyellenes megállapodásokhoz hasonlóan felesleges az összehangolt magatartás tényleges hatásának figyelembevétele, amennyiben nyilvánvaló, hogy a jogsértés célja a verseny megakadályozása, korlátozása vagy torzítása. [12]

B – *Az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének értelmezése*

37. Az általam együtt vizsgálandónak tartott két kérdésével a kérdést előterjesztő bíróság lényegében azt kérdezi, hogy úgy kell-e értelmezni az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdését, hogy az összehangolt magatartás fogalma magában foglalja azt a helyzetet, amelyben számos utazási iroda részt vesz egy közös foglalási rendszerben, és e rendszernek a fenntartója üzenetben tájékoztatja felhasználóit arról, hogy egységes maximalizált mértékben fogja korlátozni az ügyfeleknek kínált kedvezményeket, és e tájékoztatást a kedvezmény mértékének kiválasztására irányuló műszaki korlátozás követi.

8 — Lásd: Suiker Unie társai kontra Bizottság ítélet (40/73–48/73, 50/73, 54/73–56/73, 111/73, 113/73 és 114/73, EU:C:1975:174, 174. pont); Bizottság kontra Anic Partecipazioni ítélet (C-49/92 P, EU:C:1999:356, 117. pont).

9 — Lásd: Bizottság kontra Anic Partecipazioni ítélet (C-49/92 P, EU:C:1999:356, 118. és 121. pont) és Hüls kontra Bizottság ítélet (C-199/92 P, EU:C:1999:358, 161. és 162. pont).

10 — E tekintetben lásd: T-Mobile Netherlands és társai ítélet (C-8/08, EU:C:2009:343, 59. pont).

11 — Uo., 60. pont.

12 — Lásd: Consten és Grundig kontra Bizottság ítélet (56/64 és 58/64, EU:C:1966:41, 342. pont); T-Mobile Netherlands és társai ítélet (C-8/08, EU:C:2009:343, 29. pont); Dole Food and Dole Fresh Fruit Europe kontra Bizottság ítélet (C-286/13 P, EU:C:2015:184, 127. pont).

38. A kérdést előterjesztő bíróság ennek megfelelően azt kérdezi, hogy az ezen jogsértő kezdeményezésről tudomást szerző utazási irodák, amelyek továbbra is használják a foglalási rendszert, felelősségre vonhatók-e az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének megsértéséért, és ha igen, milyen körülmények között.

39. Az állandó ítélkezési gyakorlat [13] értelmében az összehangolt magatartás három alkotóelemből áll: az első a vállalkozások közötti egyeztetés, a második a piaci magatartás, a harmadik pedig a kettő közötti okozati összefüggés.

40. A jelen ügy elsősorban az első ilyen elemet érinti – a vállalkozások közötti egyeztetést.

41. Tulajdonképpen feltéve, hogy megállapítják az egyeztetést, a fennmaradó két elem – a piaci magatartás és az okozati összefüggés – nem lesz nehezen megállapítható a jelen ügy tényállása alapján. Az Anic-vélelemmel összhangban a tényleges piaci magatartás vélelmezhető az összehangolt magatartásban részt vevő és a piacon továbbra is tevékeny vállalkozások esetében. Ezen túlmenően a jelen ügyben a piaci magatartásra következtetni lehet abból a tényből, hogy műszaki eszközökkel valósították meg a kedvezmény mértékének korlátozását, és az ezért automatikusan alkalmazásra került az E-TURAS rendszert továbbra is használó valamennyi utazási iroda vonatkozásában.

42. Megjegyzem, a nemzeti bíróság által előterjesztett kérdések nem érintik magának az Eturasnak mint a kartell elősegítőjének a felelősségét. A Bíróságnak még el kell döntenie azt, hogy a releváns piacon nem tevékeny olyan harmadik fél, aki pusztán kartelltitkárságként működik, felelősségre vonható-e az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének megsértéséért. Ezzel a kérdéssel foglalkozott nemrég Wahl főtanácsnok az AC Treuhand kontra Bizottság ügyben, aki arra az álláspontra helyezkedett, hogy az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése nem foglalja magában az olyan, pusztán tanácsadó vállalat felelősségét, amely nincs jelen az érintett vagy kapcsolódó piacon. [14] Annak megjegyzésére szorítkoznék, hogy a jelen ügy eltér ez utóbbi forgatókönyvtől, mivel az Eturas valamennyi olyan érintett utazási iroda szerződéses partnere, amellyel engedélyezési szerződést kötött, és olyan vállalkozás is, amely tevékeny az online foglalási rendszerek engedélyezésének piacán, amely pedig kapcsolódik az utazási irodák piacához.

43. A következő értékelésben megvizsgálom a vállalkozások közötti egyeztetés megállapításának jogi feltételeit, valamint foglalkozom számos kapcsolódó kérdéssel is: a harmadik fél állítólagos egyoldalú magatartásával, az érintett vállalkozásnak a jogsértéstől való elhatárolódásra vonatkozó lehetőségével és a bizonyítás megfelelő szintjének az ártatlanság vélelmével való összeegyeztethetőségével.

1. A vállalkozások közötti egyeztetés

44. A Bíróságnak még nem volt lehetősége tisztázni azon körülményeket, amelyek között egyoldalú kommunikáció eredményezheti a címzettek és a feladó közötti összehangolt magatartást.

45. A Törvényszék állandó ítélkezési gyakorlata értelmében az összehangolt magatartás magában foglalja a kölcsönös kapcsolatok meglétét. Ez a feltétel akkor teljesül, ha az egyik versenytárs közli a másikkal a jövőbeni piaci szándékait vagy magatartását, és ezt a másik megköveteli, de legalábbis elfogadja. [15]

13 — Lásd: a jelen indítvány 33. pontja.

14 — Lásd: Wahl főtanácsnok AC-Treuhand kontra Bizottság ügyre vonatkozó indítványa (C-194/14 P, EU:C:2015:350).

15 — Lásd: Cimenteries CBR és társai kontra Bizottság ítélet (T-25/95, T-26/95, T-30/95–T-32/95, T-34/95–T-39/95, T-42/95–T-46/95, T-48/95, T-50/95–T-65/95, T-68/95–T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 és T-104/95, EU:T:2000:77, 1849. pont); BPB kontra Bizottság ítélet (T-53/03, EU:T:2008:254, 153. és 182. pont).

46. Az összehangolt magatartás fogalma véleményem szerint is magában foglalja a kölcsönösséget. Az összehangolt magatartás szükségszerűen megállapodás eredménye. [16] A megállapodás formalizációjának szintjére azonban nem vonatkozhatnak túlságosan merev követelmények, hiszen ez aláásná az összehangolt magatartás fogalmának lényegét képező rugalmasságot.

47. Különösen, a kölcsönösségnek a hallgatólagos jóváhagyást is magában kell foglalnia.

48. A hallgatólagos jóváhagyás feltételezésének és ezzel az inkább együttműködésre, mint versengésre irányuló megállapodás fennállása megállapításának a lehetősége mindazonáltal a kommunikáció összefüggéseitől függ.

49. Először, ha valamely vállalkozás jogsértő kezdeményezésről értesül, és nem kifogásolja azt, akkor az e kezdeményezésbe való hallgatólagos beleegyezése kikövetkeztethető a válasz hiányából, feltéve hogy a körülmények kedveznek a hallgatólagos jóváhagyásnak. A jogsértő kommunikáció ellenzésének hiánya azért kifogásolható, mert bizonyos körülmények között a címzett válaszának puszta hiánya miatt a másik fél vagy felek azt hihetik, hogy a címzett egyetért a jogsértő kezdeményezéssel és eleget fog tenni annak. [17] Ezért a címzett összehangolt magatartásban való tudatos részvételének bizonyításához olyanoknak kell lenniük az együttműködés összefüggéseinek, hogy a címzettről feltételezni lehessen annak elfogadását, hogy hallgatását a versenytárs jóváhagyásnak fogja tekinteni, és válasz hiányában is kölcsönös cselekvésre hagyatkozik.

50. Másodszor, ha a tájékoztatás nyújtója nem versenytárs, hanem inkább valamely harmadik fél, akkor az ilyen együttműködés csak akkor teremt lehetőséget a versenytársak közötti horizontális összejátszásra, ha a címzettről feltételezni lehet annak elfogadását, hogy a harmadik fél által átadott információ versenytárstól ered, vagy legalább versenytárssal is közölték azt.

51. Ezért az alapügyben szereplőhöz hasonló helyzetben az egyeztetés fennállásának megállapításához, amely magában foglalja mind a harmadik félen keresztüli közvetett kommunikációt, mind a kifejezett válasz hiányát, olyanoknak kell lenniük az együttműködés összefüggéseinek, hogy a címzettről feltételezni lehessen annak elfogadását, hogy a jogsértő kezdeményezés olyan versenytárstól ered, vagy legalább olyan versenytárssal is közölték azt, aki válasz hiányában is kölcsönös cselekvésre hagyatkozik.

52. A kérdést előterjesztő bíróság feladata annak megállapítása, hogy e jogi értékelés alkalmazandó-e a jelen ügy tényállására.

53. Különösen, a kérdést előterjesztő bíróságnak először azt kell megállapítania, hogy a kommunikáció szokatlan módját figyelembe véve az érintett vállalkozásokról feltételezhető-e az, hogy ismerték a 2009. augusztus 27-i rendszerüzenet tartalmát.

54. E tekintetben a kérdést előterjesztő bíróság azt kérdezi, hogy vélelmezhető-e az, hogy az E-TURAS rendszer felhasználói tudatában voltak a rendszerüzenetnek.

55. Megjegyzem, hogy a versenyjogban a vélelmek alkalmazása akkor igazolt, ha az általános tapasztalatok alapján nagymértékben valószínűsíthető a következtetés, és feltéve, hogy a vélelem megdönthető. [18]

16 — Ez igaz pusztán fogalmi szempontból is, mivel „az együttműködés […] meghatározásánál fogva tudatos tevékenység”; lásd: O. Black, *Conceptual foundations of antitrust*, Cambridge 2005.,142. o.

17 — E tekintetben lásd: Aalborg Portland és társai kontra Bizottság ítélet (C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P és C-219/00 P, EU:C:2004:6, 82. pont).

18 — Lásd: a jelen indítvány 97–99. pontja.

56. Ha a kérdést előterjesztő bíróság megállapítja, hogy a foglalási rendszer jellemzőit és a jogsértés időtartamát figyelembe véve nagymértékben valószínűsíthető az, hogy az ésszerűen figyelmes és körültekintő gazdasági szereplőnek tudnia kellett a rendszerüzenetről és a kapcsolódó korlátozásról, akkor a kérdést előterjesztő bíróság arra is következtethet, hogy a következtetésének nagymértékű valószínűsíthetősége igazolja azon megdönthető vélelem alkalmazását, hogy az érintett utazási irodák 2009. augusztus 27-én tudomást szereztek a jogsértő kezdeményezésről. Továbbra is lehetséges az, hogy 2009. augusztus 27-én valamely adott vállalkozás nem ismerte meg azonnal a rendszerüzenetet, vagy kivételes körülmények fennállása miatt egyáltalán nem szerzett tudomást arról. Ebben az esetben azonban a megdöntés terhének az érintett vállalkozásra kell hárulnia, amely a legjobb helyzetben van a kérdés feltárására.

57. A bizonyítási vélelmek nemzeti hatóságok általi alkalmazása azonban a nemzeti jog területére tartozik, kivéve ha a vélelem az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének Bíróság általi értelmezéséből ered, és következésképpen szerves részét képezi az alkalmazandó uniós jognak.[19] Álláspontom szerint az annak megállapításához kapcsolódó bizonyítási vélelmek, hogy valamely vállalkozásról feltételezhető-e az, hogy megkapott és elolvasott egy bizonyos tájékoztatást, nem az összehangolt magatartás Bíróság általi értelmezéséből erednek, és nem is kapcsolódnak szorosan annak fogalmához, és ezért az ilyen vélelmek a nemzeti jog területére tartoznak.

58. A kérdést előterjesztő bíróságnak meg kell állapítania továbbá azt, hogy a vállalkozásokról feltételezhető-e annak elfogadása, hogy a kedvezmények mértékének korlátozására vonatkozó tájékoztatás a versenytársaiktól ered, vagy legalább versenytársaikkal is közölték azt, és hogy hihető volt, hogy ezek a versenytársak még kifejezett jóváhagyás hiányában is kölcsönös cselekvésre hagyatkoznak.

59. Álláspontom szerint a kommunikáció módja önmagában lényegtelen, különösen mert az összehangolás résztvevőitől elvárható, hogy kiaknázzák a technológiai előnyök által kínált lehetőségeket. A kommunikáció formája azonban jelentőséggel bírhat az együttműködés összefüggéseinek értékelése során.

60. E tekintetben nem értek egyet a Bizottság azon álláspontjával, hogy a számítógépes rendszer információs mezőjén keresztüli üzenetküldést teljes mértékben azonosnak lehet tekinteni az üzleti világ olyan egyéb kommunikációs módjaival, mint például a megbeszélésen való részvétel vagy az elektronikus levélváltás. A rendszerfenntartók üzenetei nem a kereskedelmi kommunikáció szokásos csatornái. Ezen túlmenően az ugyanazon számítógépes rendszert használó vállalkozások nem kereskedelmi párbeszéd részes felei: a közöttük fennálló kapcsolat egyértelműen lazább, mint az egymással elektronikus leveleken vagy közös megbeszéléseken keresztül kapcsolatban álló vállalkozások közötti kapcsolat.

61. A jelen ügyben mindazonáltal egyéb körülmények ellensúlyozni látszanak a kommunikáció módjának szokatlan jellegét.

62. A 2009. augusztus 27-i rendszerüzenet egyértelmű üzenetet tartalmaz, amelyet nem lehet másként értelmezni, csak úgy, hogy az egy jogsértő versenyellenes magatartásban való részvételre irányuló felhívás. Az üzenet tartalmából és a kommunikáció módjából egyaránt arra lehet következtetni, hogy az E-TURAS rendszert használó valamennyi versenytársnak egyidejűleg megküldték azt. A kezdeményezés azért volt különösen hiteles, mert olyan harmadik féltől származott, aki közös szerződő félként és a közös foglalási rendszer fenntartójaként kapcsolatban állt a rendszer valamennyi felhasználójával, és rendelkezett az egyeztetés eredményének végrehajtásához szükséges műszaki eszközökkel is. E műszaki eszközök rendszerfenntartó általi alkalmazása nagyon hatékony ösztönző magatartás, amely közvetetten bizonyítja az összehangolás fennállását.

19 — E tekintetben lásd: T-Mobile Netherlands és társai ítélet (C-8/08, EU:C:2009:343, 50–52. pont).

63. Ezért a rendszerüzenetet megismerő vállalkozásoknak látniuk kellett azt, hogy – gyors válaszuk hiányában – a kezdeményezést automatikusan és azonnal végre fogják hajtani a rendszer valamennyi felhasználója tekintetében.

64. Ezen túlmenően a kérdéses versenykorlátozás egyértelműen horizontális jellegű. A kedvezmény egységes legmagasabb mértékének versenytársak általi alkalmazása kölcsönös bizalmat igényel, és valamely vállalkozás csak azzal a feltétellel tenne eleget az ilyen kezdeményezésnek, hogy ugyanez a korlátozás horizontálisan érvényesülni fog a versenytársaira. A hivatkozott korlátozás alkalmazásával az érintett vállalkozások nem úgy viselkednek, mint a versenytárs piaci szereplők. Ezért álláspontom szerint a felperesek nem vonhatnak hasznos párhuzamot a Bíróság vertikális korlátozásokra vonatkozó ítélkezési gyakorlatával, amelynek értelmében, amikor valamely gyártó egyoldalúan alkalmaz versenykorlátozó intézkedést, akkor a kereskedelmi kapcsolatok puszta fenntartása nem jelenti azt, hogy a nagykereskedők hallgatólagosan jóváhagyták a hivatkozott intézkedést. [20]

65. Továbbá a felperesek által a tárgyaláson előadottakkal ellentétben a kérdést előterjesztő bíróság előtti ügy nem hasonlítható össze az úgynevezett csillagsugaras összejátszással, amely a versenytársak közötti információcsere közös kereskedelmi partner útján, vertikális viszonylatokban való megvalósítását foglalja magában, például a viszonteladók közös nagykereskedőn keresztüli információcseréjét. [21] Az ilyen közvetett információcseréhez további megfontolásokra van szükség a részt vevő felek szándéka tekintetében, mivel a bizalmas piaci információ viszonteladó és nagykereskedő közötti megosztása jogszerű kereskedelmi gyakorlatnak tekinthető. Az ilyen helyzetekkel ellentétben a jelen ügy tárgya olyan üzenet, amelyet valamennyi érintett vállalkozással egyszerre közölt a közös kereskedelmi partnerük, és amely tartalma alapján semmilyen körülmények között nem tekinthető jogszerű kereskedelmi párbeszéd részének.

66. Mivel az állítólagos korlátozás a piaci magatartás egyetlen versenyparaméterének egyszeri megváltoztatására irányult, a T-Mobile ítélet értelmében az egyetlen alkalommal való együttműködés egyértelműen elegendő e cél megvalósításához. [22]

67. Ilyen körülmények között – amelyek megállapítása a nemzeti bíróság feladata – a 2009. augusztus 27-i rendszerüzenetet megismerő vállalkozást, amely továbbra is használta a rendszert anélkül, hogy nyilvánosan elhatárolódott volna a jogsértő kezdeményezéstől vagy feljelentette volna azt a közigazgatási hatóságoknak, olyannak kell tekinteni, mint amely egyetértett ezzel a kezdeményezéssel, és ezért olyannak, mint amely részt vett az összehangolásban.

68. Ezen túlmenően, mivel a szóban forgó összehangolt magatartás a szabad ármeghatározás befolyásolására irányuló kísérletet valósít meg, annak célja egyértelműen a verseny korlátozása.

69. Ennek megfelelően nem lényeges az, hogy a hivatkozott cselekménynek valóban volt-e versenyellenes hatása a piacon.

70. Így az alapügy néhány felperesének érvelésével ellentétben lényegtelen az, hogy az érintett utazási iroda magasabb kedvezménymértéket alkalmazott-e a korlátozás megvalósítása előtt, vagy éppen az, hogy az érintett iroda a korlátozás bevezetését követően valóban értékesített-e utazásokat az E-TURAS rendszeren keresztül. Lényegtelen az is, hogy az utazási irodák fenntartották a további kedvezmények

20 — Lásd: Bayer kontra Bizottság ítélet (T-41/96, EU:T:2000:242, 173. pont) és BAI és Bizottság kontra Bayer ítélet (C-2/01 P és C-3/01 P, EU:C:2004:2, 141. pont).

21 — Lásd: O. Odudu, „*Indirect information exchange: the constituent elements of hub and spoke collusion*”, European Competition Journal 7. évf., 2. sz., 205. o.

22 — Lásd: a jelen indítvány 35. pontja.

egyes ügyfeleikre való, E-TURAS rendszeren kívüli alkalmazásának lehetőségét. Ez a korlátozás érinthette a releváns időszakban a szolgáltatásait a piacon továbbra is az E-TURAS rendszeren keresztül kínáló bármely vállalkozás piaci magatartását, ez pedig elegendő a jogsértésben való részvételének megállapításához.

71. Következésképpen úgy vélem, hogy az előzetes döntéshozatal iránti kérelemben bemutatott körülmények között a 2009. augusztus 27-i rendszerüzenettel bejelentett jogsértő kezdeményezésről tudomást szerző, közös foglalási rendszert használó és annak használatát folytató vállalkozásokat felelősségre kell vonni az összehangolt magatartásban való részvétel miatt.

2. A harmadik fél állítólagos egyoldalú magatartása

72. Az alapügy néhány felperese azzal érvel írásbeli beadványában, hogy az állítólagos versenyellenes korlátozás az Eturas egyoldalú tevékenységének eredménye.

73. Elismerem, hogy az egyben valamely kapcsolódó piacon tevékenykedő vállalkozásnak is minősülő harmadik fél által közölt jogsértő kezdeményezés esetén nem lehet kizárni annak a lehetőségét, hogy e harmadik fél egyoldalú magatartásának tulajdonítsuk az abból eredő korlátozást. Véleményem szerint erről lenne szó akkor, ha magát a jogsértő kezdeményezést és a végrehajtásához kapcsolódó tevékenységeket is kizárólag e harmadik fél számlájára lehetne írni, aki saját érdekeire tekintettel járt el. [23]

74. A jelen ügyben mindazonáltal a kérdést előterjesztő bíróság határozatában ismertetett tények nem tűnnek alátámasztani az ilyen megállapítást.

75. Jóllehet az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés csak az Eturas által 2009. augusztus 27-én bevezetett műszaki korlátozásra, valamint a kapcsolódó rendszerüzenetre hivatkozik, az előzetes döntéshozatalra utaló határozatból mégis egyértelmű, hogy ezeket a tevékenységeket megelőzte az Eturas és legalább az érintett vállalkozások némelyike közötti előzetes kapcsolatfelvétel.

76. Először, a 2009. augusztus 27-i rendszerüzenet az Eturas tevékenységének indokolásaként kifejezetten hivatkozik „az utazási irodák nyilatkozataira, javaslataira és kívánságaira […]”. Másodszor, az előzetes döntéshozatalra utaló határozatból kiderül, hogy a kedvezmények mértékének korlátozását megelőzően az Eturas számos utazási irodának elektronikus levelet küldött azt kérve, hogy szavazzanak a kedvezmények mértékének általános csökkentéséről, valamint a kedvezmények konkrét kívánt mértékéről, jóllehet – egyetlen társaság kivételével – nincs bizonyíték arra, hogy más utazási irodák is megkapták-e vagy megválaszolták-e a hivatkozott elektronikus levelet. Harmadszor, az Eturas igazgatója azt állította, hogy ez az online foglalások alapkedvezményére vonatkozó kérdőív volt, bár később megváltoztatta ezt a nyilatkozatát.

77. Megjegyzem, hogy a titkolt versenyellenes gyakorlatokat érintő ügyek egyik nagyon fontos tényezője a bizonyíték átfogó értékelése. A közigazgatási hatóság által az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése megsértése fennállásának bizonyítása érdekében hivatkozott bizonyítékot soha nem lehet elkülönítve vizsgálni, hanem teljes egészében kell értékelni azt. [24]

23 — Hipotetikus példával élve, ha valamely online foglalást működtető szereplő úgy határoz, hogy korlátozza a rendszert használó vállalkozások számára az árazási feltételeket, és kizárólag saját érdekében jár el, például azért, hogy maximalizálja az ügyletekből származó bevételeinek szintjét, vagy azért, hogy a foglalási rendszerek piacán korlátozza a versenyt, akkor nehezen találnám megállapíthatónak azt, hogy a rendszer használói horizontális egyeztetésben vettek részt pusztán azért, mert nem ellenezték ezt a korlátozást. Véleményem szerint az ilyen hipotetikus gyakorlatot vertikális megállapodások sorozataként kellene vizsgálni, vagy az esetlegesen az EUMSZ 102. cikk hatálya alá tartozó egyoldalú magatartásként.

24 — E tekintetben lásd: Imperial Chemical Industries kontra Bizottság ítélet (48/69, EU:C:1972:70, 68. pont); Vesterdorf főtanácsnok Rhône-Poulenc kontra Bizottság ügyre vonatkozó indítványa (T-1/89, EU:T:1991:38, 954. pont).

78. Ezért, még ha az utazási irodák és az Eturas közötti előkészítő kapcsolatfelvételekre vonatkozó bizonyíték töredékes is, és némelyik feltételezés formájában van is jelen, mégsem lehet teljes mértékben kizárni a jogsértés megállapítása érdekében hivatkozott bizonyíték teljességéből.

79. Ezen túlmenően, bár az alapügy felperesei a tárgyaláson az Eturas tevékenységének alternatív magyarázatával szolgáltak, mégpedig azzal, hogy az Eturas annak érdekében járt el, hogy néhány nagy utazási iroda számára megpróbálja fenntartani a rendszer vonzerejét, ez a magyarázat nem zárja ki azt a feltételezést, hogy a kezdeményezés maguktól az utazási irodáktól indult, és az Eturas csupán a kartelltagok karjának meghosszabbításaként járt el, ahogyan erre a kérdést előterjesztő bíróság ügyirataiban szereplő bizonyíték utalni kíván.

80. Még ha feltételezzük is, hogy a kartellt ösztönző közös kereskedelmi partner saját kezdeményezésre járt el az ügyfelei hűségének azáltal történő erősítésére irányuló kísérlet keretében, hogy biztosítani kívánta számukra a versenykorlátozásból fakadó nagyobb nyereséget, ez nem zárja ki az ezen jogsértő kezdeményezést hallgatólagosan jóváhagyó kartelltagok felelősségét.

81. Így a jelen ügyben még ha feltételezzük is, hogy az Eturas saját kezdeményezésre járt el az E-TURAS rendszert használó utazási irodák hűségének biztosítása érdekében, ez nem zárja ki az ezen utazási irodák közötti összehangolt magatartás megállapítását, mivel az Eturas tevékenységét – még ezen alternatív magyarázat mellett is – a kezdeményezést hallgatólagosan jóváhagyó ügyfeleinek érdekei motiválták.

3. Az összehangolt magatartástól való elhatárolódás

82. Kapcsolódó kérdés irányul az érintett vállalkozások jogsértéstől való elhatárolódásra vonatkozó lehetőségére.

83. Az állandó ítélkezési gyakorlat szerint az adott vállalkozás kartellben való részvételének kellő bizonyításához elegendő, ha a közigazgatási hatóság bizonyítja, hogy az érintett vállalkozás részt vett olyan találkozókon, amelyek során versenyellenes megállapodásokat kötöttek anélkül, hogy a vállalkozás ezt nyilvánvalóan ellenezte volna. Az érintett vállalkozás feladata az arra vonatkozó bizonyítékok előterjesztése, hogy az említett találkozókon történő részvétele mögött nem volt semmilyen versenyellenes szándék, úgy, hogy bizonyítja, a versenytársaival közölte, hogy e találkozókon az övéktől eltérő szándékkal vesz részt. [25]

84. Ennek az az indoka, hogy amennyiben a vállalkozás úgy vett részt a hivatkozott találkozón, hogy annak tartalmától nem határolódott el nyilvánosan, a többi résztvevő arra következtethetett, hogy annak eredményét jóváhagyja, és annak megfelelő magatartást fog tanúsítani. Ha a vállalkozás hallgatólagosan jóváhagyja a jogellenes kezdeményezést, anélkül hogy nyilvánosan elhatárolódna a tartalmától, vagy feljelentené a közigazgatási hatóságoknak, bátorítja a jogsértés folytatását, és veszélyezteti a leleplezését. Ez a bűnrészesség a jogsértésben való részvétel passzív módját valósítja meg, és ezért a vállalkozás felelősségre vonását vonja maga után. [26]

25 — Lásd: Bizottság kontra Anic Partecipazioni ítélet (C-49/92 P, EU:C:1999:356, 96. pont) és Aalborg Portland és társai kontra Bizottság ítélet (C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P és C-219/00 P, EU:C:2004:6, 81. pont).

26 — Lásd: Aalborg Portland és társai kontra Bizottság ítélet (C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P és C-219/00 P, EU:C:2004:6, 82. és 84. pont).

85. Az a körülmény, hogy egy vállalkozás nem az ilyen találkozók eredményeinek megfelelően cselekszik, nem hárítja el a kartellben való részvételéből adódó felelősségét, kivéve ha a társaság nyilvánosan elhatárolódott annak tartalmától. Ezen túlmenően a valamely vállalkozás által a versenyellenes rendszerben játszott szerep nem lényeges a felelősségének megállapítása során, és csak akkor kell figyelembe venni, amikor a jogsértés súlyosságát értékelik, amikor a bírság megállapítására kerül sor.[27]

86. Véleményem szerint ez az ítélkezési gyakorlat, jóllehet eredetileg összejátszáson alapuló megbeszélésen való szándékolatlan részvételre vonatkozott, hasznosan átültethető a jelen ügy körülményeire.

87. A versenyellenes magatartás megvalósulási felületeként használt online foglalási rendszert alkalmazó vállalkozás ugyanis hatékonyan fordulhatna a Bíróság ítélkezési gyakorlatából fakadó két lehetőséghez annak érdekében, hogy elhatárolódjon ettől a magatartástól: nyilvánosan elhatárolódhat a jogsértő kezdeményezés tartalmától, vagy a másik esetben feljelentheti azt a közigazgatási hatóságoknak.

88. Megjegyzem, hogy egyértelműen ésszerűtlen lenne azt várni a vállalkozásoktól, hogy kifogásukat közöljék az összehangolt magatartás valamennyi résztvevőjével. Különösen, a jelen ügy körülményeire figyelemmel előfordulhat, hogy nem lehetett azonnal felderíteni az érintett versenytársak kilétét. Valóban, az alapügy néhány felperese azzal érvelt, hogy nem tudta azonosítani az E-TURAS rendszer többi felhasználóját.

89. A kifogást azonban nyilvánosságra kell hozni bármilyen olyan módon, amely ésszerűen hozzáférhető az érintett vállalkozás számára, azaz legalább úgy, hogy értesíti a korlátozást bejelentő rendszerfenntartót, és a többi olyan vállalkozást, amelyet ismerhet.

90. Az érintett vállalkozásnak kellő egyértelműséggel ki kell nyilvánítania a kezdeményezéssel való egyet nem értését és azt a szándékát, hogy nem fogja követni a gyakorlatot. Ezért nem elegendő például az, ha az érintett vállalkozás figyelmen kívül hagyja a tájékoztatást vagy arra utasítja alkalmazottait, hogy ne kövessék a gyakorlatot. Ugyancsak elégtelen a puszta piaci magatartással szembeszállni a gyakorlattal, például úgy, ahogyan azt a jelen ügyben néhány felperes említette, hogy egyéni kedvezményeket adnak az általános korlátozás ellensúlyozásaként. Nyilvános ellentmondás hiányában az ilyen magatartást valójában nem lehet könnyen elhatárolni a többi kartelltag puszta félrevezetésétől.

91. Másrészt – és a Versenytanács által a tárgyaláson előadottakkal szemben – a korlátozás kifogásolásának követelménye nem terjedhet ki az online foglalási rendszer elhagyásának kötelezettségére.

92. Egyetértek azzal, hogy az érintett vállalkozásnak nemcsak kinyilvánítania kell ellenkezését, hanem független magatartást is kell követnie a piacon. A jelen ügyben a nyilvános elhatárolódás magában foglalja azt a követelményt, hogy minden ésszerű eszközt felhasználjanak a korlátozás alkalmazásának elkerülése érdekében, mint például az ügyfelek honlapon keresztüli tájékoztatását, és amennyiben ezek az eszközök nem hatékonyak, úgy feljelentést kell tenni a közigazgatási hatóságoknak. Ez a kötelezettség nem terjeszthető ki arra a követelményre, hogy szakítsák meg az Eturasszal való kereskedelmi kapcsolatokat, mivel ez elvágná az utazási iroda hozzáférését az egyébként jogszerű értékesítési csatornától.

27 — Lásd: Aalborg Portland és társai kontra Bizottság ítélet (C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P és C-219/00 P, EU:C:2004:6, 85. és 86. pont).

93. Végül, a kifogást gyorsan és mindenképpen a jogsértő kezdeményezésről való tudomásszerzéstől számított ésszerű időtartamon belül kell kinyilvánítani. Ha erre nem kerül sor ésszerű időn belül, a vállalkozás felelőssége attól a pillanattól merül fel, amikor tudomást szerzett – vagy vélelmezhetően tudomást szerzett – erről a kezdeményezésről.

4. A bizonyítás szintje és az ártatlanság vélelme

94. A kérdést előterjesztő bíróság által kinyilvánított kétségekre tekintettel néhány záró megjegyzést szeretnék tenni az összehangolt magatartás megállapításához szükséges bizonyítás szintje és az ártatlanság vélelme elvének összeegyeztethetőségével kapcsolatban.

95. A Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata értelmében az ártatlanság vélelmének elve – amely most már az Európai Unió Alapjogi Chartája 48. cikkének (1) bekezdésében szerepel – alkalmazandó a vállalkozásokat érintő, versenyszabályok megsértésére vonatkozó eljárásokban. [28]

96. Az uniós versenyjog állami végrehajtásának rendszerében a Bizottságra hárul azon bizonyítékok előterjesztése, amelyek alkalmasak az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének megsértését alkotó tényállás jogilag megkövetelt módon történő bizonyítására. A Bizottságnak e tekintetben pontos és következetes bizonyítékkal kell szolgálnia. [29] Ha az illetékes bíróságnak kétségei vannak, azt a jogsértést megállapító határozat címzettjének minősülő vállalkozás javára kell értelmezni. [30]

97. Az ártatlanság vélelmének elve azonban nem zárja ki megdönthető vélelmek versenyjogban való alkalmazását. [31]

98. Az ilyen vélelmekre példa az Anic-vélelem, vagy az a vélelem, hogy az anyavállalatok meghatározó befolyást gyakorolnak a 100%-os tulajdonukban álló leányvállalatok kereskedelmi politikáira. [32] A Bíróság ugyanakkor azt is megállapította, hogy amennyiben a Bizottság bizonyítani tudta, hogy valamely vállalkozás a vállalkozások közötti olyan találkozókon vett részt, amelyeknek nyilvánvalóan versenyellenes célja volt, akkor a vállalkozás feladata volt, hogy az e találkozókon történtekről más magyarázattal szolgáljon, és cáfolja a Bizottság megállapításait. [33]

99. Ezek a vélelmek nem helyezik a bizonyítási terhet a versenyhatóság határozatának címzettjére. Lehetővé teszik a hatóság számára azt, hogy tapasztalati tételek alapján tipikus történésekből bizonyos következtetéseket vonjon le. [34] Az ennek eredményeképpen *prima facie* levont következtetéseket ellenkező bizonyítással meg lehet cáfolni, máskülönben az ilyen következtetések eleget tesznek a bizonyítási teher követelményének, amely teher továbbra is a közigazgatási hatóságra hárul. Az ilyen vélelmek alkalmazását ezen túlmenően igazolja az uniós versenyszabályok hatékony érvényesülése biztosításának szükségessége, hiszen nélkülük rendkívül nehéz vagy gyakorlatilag lehetetlen lenne a jogsértés bizonyítása.

28 — E tekintetben lásd: Hüls kontra Bizottság ítélet (C-199/92 P, EU:C:1999:358, 149. és 150. pont); Montecatini kontra Bizottság ítélet (C-235/92 P, EU:C:1999:362, 175. és 176. pont).

29 — Lásd: Baustahlgewebe kontra Bizottság ítélet (C-185/95 P, EU:C:1998:608, 58. pont); BAI és Bizottság kontra Bayer ítélet (C-2/01 P és C-3/01 P, EU:C:2004:2, 62. pont); E.ON Energie kontra Bizottság ítélet (C-89/11 P, EU:C:2012:738, 72. és 73. pont).

30 — Lásd: E.ON Energie kontra Bizottság ítélet (C-89/11 P, EU:C:2012:738, 72. pont).

31 — Az ilyen vélelmek versenyjogban való alkalmazásának értékelése tekintetében lásd: Kokott főtanácsnok T-Mobile Netherlands és társai ügyre vonatkozó indítványa (C-8/08, EU:C:2009:110, 89–93. pont).

32 — Lásd: a jelen indítvány 33. pontja, illetve Akzo Nobel és társai kontra Bizottság ítélet (C-97/08 P, EU:C:2009:536, 60. pont).

33 — Lásd: Aalborg Portland és társai kontra Bizottság ítélet (C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P és C-219/00 P, EU:C:2004:6, 87. pont);E.ON Energie kontra Bizottság ítélet (C-89/11 P, EU:C:2012:738, 75. pont).

34 — Lásd: Kokott főtanácsnok T-Mobile Netherlands és társai ügyre vonatkozó indítványa (C-8/08, EU:C:2009:110, 89. pont); Akzo Nobel és társai kontra Bizottság ügyre vonatkozó indítványa (C-97/08 P, EU:C:2009:262, 72. pont).

100. Annyiban, amennyiben az ilyen vélelmek az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének Bíróság általi értelmezéséből erednek, és ezért az alkalmazandó uniós jog szerves részét képezik, azok nem tartoznak a nemzeti eljárásjog autonómiája elvének hatálya alá,[35] és ezért az uniós versenyszabályok alkalmazása során kötelezik a nemzeti hatóságokat.[36]

101. A jelen ügyben hasonlóképpen a Versenytanács és a kérdést előterjesztő bíróság az ártatlanság vélelmének megsértése nélkül feltételezheti azt, hogy a 2009. augusztus 27-i rendszerüzenetről tudomást szerző és az E-TURAS rendszert továbbra is használó vállalkozás hallgatólagosan követte a jogsértő kezdeményezést. Az érintett vállalkozás feladata azon bizonyítékok bemutatása, hogy kinyilvánította a kezdeményezéssel szembeni kifogását, vagy annak bizonyítása, hogy az egyeztetés nem volt képes befolyásolni a piaci magatartását.

102. E következtetés levonásával a közigazgatási hatóság vagy a nemzeti bíróság nem fordítja meg a bizonyítási terhet a védelemhez való joggal ellentétesen vagy hagyja figyelmen kívül az ártatlanság vélelmét.

IV – **Végkövetkeztetések**

103. Mindezek alapján azt javaslom, hogy a Bíróság a következőképpen válaszolja meg a Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas által előterjesztett kérdéseket:

Az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy az összehangolt magatartás fogalma magában foglalja az olyan helyzetet, amelyben számos utazási iroda közös online utazásfoglalási rendszerben vesz részt, és a rendszer fenntartója értesítést küld ki felhasználóinak tájékoztatására arról, hogy az érintett vállalkozások javaslatainak és kívánságainak megfelelően az ügyfelekre alkalmazandó kedvezményeket egységes maximalizált mértékre csökkentik, és ezt az értesítést a rendszer felhasználói számára hozzáférhető kedvezménymértékek kiválasztásának műszaki korlátozása követi. Azok a vállalkozások, amelyek tudtak erről a jogsértő kezdeményezésről, és továbbra is használták a rendszert anélkül, hogy nyilvánosan elhatárolódtak volna a kezdeményezéstől vagy feljelentették volna a közigazgatási hatóságoknak, felelősségre vonhatók az összehangolt magatartásban való részvételért.

35 — Megjegyzem, hogy lehetne azzal érvelni, hogy az EUMSZ 101. és 102. cikket alkalmazó nemzeti hatóságokat általánosan köti a Bíróságnak a versenyjog végrehajtása során a védelemhez való jogra vonatkozó eljárási garanciákkal foglalkozó ítélkezési gyakorlata. Lásd: K. Kowalik-Bańczyk, „*Prawo do obrony w unijnych postępowaniach antymonopolowych*”, Varsó 2012., 546. o.

36 — E tekintetben lásd: T-Mobile Netherlands és társai ítélet (C-8/08, EU:C:2009:343, 50–52. pont).